

Trubarjevo in Küzmičevo nagovarjanje bralcev v predgovorih njunih del

Vesna Mikolič

Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Garibaldijska ulica 1,
SI 6000 Koper, vesna.mikolic@zrs-kp.si; Univerza v Trstu, Oddelek za humanistične
študije, Via del Lazzaretto Vecchio, 8, 34123 Trst, Italija, vmikolic@units.it

V prispevku opazujem nagovarjanje bralcev v predgovorih Primoža Trubarja v delih *Katekizem* in *Abecednik* (1550) in Števana Küzmiča v delu *Vöre krsztsánszke krátki návuk* (1754). Pragmatično-semantična primerjava obeh besedil s poudarkom na intenziteti jezika kaže, da je Trubar s teoretskim in praktičnim govorom ter krepitvami, ki sodijo v sklop emocionalne in kognitivne naklonskosti, upošteval zelo širok krog naslovnikov, Küzmič pa je želel doseči predvsem preprostega človeka, zato je njegov pogovor pretežno praktičen in zelo čustven.

Ključne besede: pragmatika, semantika, naklonskost, intenziteta jezika, besedilna vrsta

This article examines the way Primož Trubar and Števan Küzmič address the reader in the prefaces to their works *Catechism* and *Alphabet* (1550) and *Vöre krsztsánszke krátki návuk*/Brief Doctrine of the Christian Faith (1754) respectively. A pragmatic-semantic comparison of the two texts focuses on the intensity of the language used. It shows that Trubar, with both his theoretical and practical discourse and intensifications which belong either to the group of emotional or cognitive modality aimed at a very large audience, while Küzmič's goal was primarily to reach the common man, which is why his discourse is mainly practical and very emotional.

Key words: pragmatics, semantics, modality, language intensity, text type

Uvod

V prispevku obravnavam predgovora Primoža Trubarja v *Katekizmu* in *Abecedniku* iz leta 1550 in Števana Küzmiča v *Vöre krsztsánszke krátkem návuku* iz leta 1754. Glede na dvestoletni razmik med obema besediloma in delovanjem dveh evangeličanov v različnih prostorih, so v njunem jeziku pričakovane razlike. Trubar je pisal v osrednjeslovenskem kranjskem knjižnem jeziku, Küzmič pa v vzhodoslovenski prekmurski knjižni različici. Bolj kot pokrajinskim značilnostim obeh govorov se bom v prispevku posvetila pragmatično-semantični primerjavi obeh besedil glede na slogovne postopke in naklonske sredstva, s poudarkom na jezikovnih izrazih intenzitete. Naklonskost je namreč z vidika literarne pragmatike tisti del jezika, ki sega izven jezika kot sistema, saj se s pomočjo naklonskih jezikovnih sredstev oblikuje odnos do upovedenega in

bralcev, ki je za literaturo zelo pomemben. Trubarjev in Küzmičev nagovor nista literarni deli v ožjem pomenu besede, je pa osnovni namen same literarne vrste prav nagovarjanje bralcev in vsa jezikovna sredstva vzpostavljajo tak odnos do naslovnikov, da bodo radi sprejemali verske resnice v katekizmu, pisanem v njihovem jeziku.

Teoretska izhodišča

Naklonskost

Z naklonskostjo se izraža odnos do sporočila in naslovnika. Michael Stubbs, teoretik uporabnega jezikoslovja, opisuje potrebo po ločeni obravnavi naklonskosti kot posebne jezikovne ravnine in utemeljuje raziskovalno področje modalne slovnice (*modal grammar*), ki bi po njegovem mnenju morala biti osrednje zanimanje jezikoslovja:

Torej, kadar govorci ali pisci rečejo karkoli, kodirajo svoje stališče do tega: ne glede na to, ali menijo, da je to smiselno reči, ali pa se jim samo zdi očitno, vprašljivo, provizorno, začasno, sporno, nasprotujoče si, nepomembno, nevljudno ali še kaj drugega. Izražanje takšnih stališč govorcev je prisotno v vseh jezikih. Vse izjave imajo vkodirano takšno stališče, opis označevalcev teh stališč in njihovih pomenov pa je osrednja tema jezikoslovja. (Stubbs 1996: 8. poglavje, 6)

V sodobni pragmatiki se danes bolj kot o naklonskosti (modalnosti, *modality*) govori o vrednotenju (*evaluation*) (prim. Martin, White 2005), kar še jasneje izpostavi, da gre za govorčev odnos do upovedenega in sogovorca. V slovenskem jezikoslovju je Jože Toporišič (2004) naklonskost obdelal predvsem v poglavju o upovedovanju, v katerem je izpostavil, da upovedovanje zahteva pragmatični in jezikovnosistemski opis jezika. Naštel je dvanajst različnih modifikacij / upovedovalnih določitev propozicije; pri tem ga niso toliko zanimale okoliščine upovedovanja, temveč je bil pozoren predvsem na spremembo propozicije in na modifikatorje, tj. jezikovna sredstva, s katerimi se modifikacija izrazi. Gre torej za propozicijo – izražanje osnovnih pomenov (lokucijo) in naklonskosti (ilokucijo).

Toporišič je med modifikacijami izpostavil tudi stopnjevost / intenzifikacijo, na stopnje intenzitete pa je opozoril tudi pri gotovostni določitvi in čustveni obarvanosti, ne določno izraženo pa se z modifikacijo intenzitete povezujejo tudi kolikostna, istovetenjska, hotenjska, možnostna, nikalna določitev povedi, hierarhizacija, določitev do trenutka govorjenja in skladenjskonaklonska določitev (Toporišič 2004: 491–533).

Intenziteta jezika

Intenziteta jezika je naklonska modifikacija stopnjevanja, ki določa propozicijsko in naklonsko vsebino sporočila. Gre za stopnjevanje propozicijskih in naklonskih pomenov skladno s sporočevalčevim subjektivnim videnjem zunajjezikovne stvarnosti in sporazumevalne situacije. Sporočevalec stopnjuje pomen neke jezikovne enote, tako da njen pomen okrepi ali ošibi in ga odmakne od nevtralnega pomena, s tem pa deluje tudi na učinek pomena celotne povedi, argumenta, govora. Tako ločujemo dve vrsti modifikacije intenzitete, to sta krepitev in šibitev, ter dva modifikatorja ali označevalca intenzitete, to sta krepilec, ki intenziteto pomena krepi (npr. *res*, *ves*, *izjemen*, *absolutno*), in šibilec, ki intenziteto pomena šibi (npr. *nekakšen*, *morda*, *nekoliko*, *približno*) (Bowers 1963, Mikolič 2020).

Skladno z Brown-Levinsonovo vljudnostno teorijo (1987) so šibitve odpiranje prostora za mnenje, odziv naslovnika, kar pomeni, da se z modifikacijo moči vzpostavljata tako odnos do propozicijske vsebine kot tudi odnos do naslovnika.

Modifikacijo intenzitete delim (Mikolič 2020: 43–47) na spoznavno (epistemično) in čustveno (deontično) modifikacijo intenzitete, kot je razvidno iz primerov:

Propozicija:

loviti, Andrej, ribe, včeraj

Andrej je včeraj lovil ribe. – Nevtralna stopnja intenzitete

- Spoznavne vsebine, zajete v modifikacijo intenzitete: sporočevalčevo poudarjanje (ne)gotovosti, (ne)resničnosti, (ne)vednosti, zanimanja/distance. – Epistemična modifikacija intenzitete.

*Andrej je včeraj **res** lovil ribe.*

- Čustvene vsebine: sporočevalčev čustven odnos do upovedenega in naslovnika. – Deontična modifikacija intenzitete.

*Andrej je včeraj **žal** lovil ribe.*

Predgovor protestantskih piscev kot besedilna vrsta

Predgovori so samostojna avtorska besedila (za razliko od drugih delov knjig, ki so pogosto prevodi ali priredbe); so pomembna besedilna vrsta, ki nagovarja bralca in ga spodbuja k branju dela, ki ga predgovor uvaja. Predgovor je za vsebino dela, kar je naklonskost za propozicijo – naklonskost umešča propozicijo v okvir govorčevega videnja sveta, predgovor pa uokvirja celotno delo oziroma

avtor s svojega gledišča usmeri bralca v vsebino dela. Tako je še posebej zanimivo opazovati pragmatične lastnosti te besedilne vrste.

Že teme protestantskih predgovorov so zelo raznovrstne: (a) zahvale podpornikom, (b) obramba pred napadi krivovercev, (c) pritoževanje nad svojimi preganjalci, (č) biti glasnik Lutrovega nauka, (d) dati svojim rojakom tiskano božjo besedo, (e) izraziti svoj nazor o jeziku in narodni skupnosti (Lokar 1908).

V Trubarjevem in Küzmičevem predgovoru so prisotne predvsem zadnje tri, tj. nagovarjanje Slovence k branju katekizma, ki bralce spodbuja, da sledijo pravi krščanski veri. Katere govorne strategije uporabljata za doseg cilja? Blanka Bošnjak (2008: 63–65, 71) meni, da so slovenski reformatorji šele začeli oblikovati raznolikost govorov, ki imajo določena skupna izhodišča. Pri Trubarju je že mogoče ločevati teoretski in praktični govor, čeprav se teoretska spoznanja pogosto prepletajo s praktičnimi usmeritvami. Trubarjev teoretični govor je osredinjen na biblične prikaze, navodilo o izgovorjavi »štimocev«, tj. samoglasnikov ipd., praktični govorpa se kaže v predgovoru k *Abecedariju* (1550), ker se uvršča »med besedila moralnih načel oziroma norm« (Bošnjak 2008: 65). Po Bošnjakovi prevzemam termina praktični in teoretski govor, saj me zanima, katere vrste naklonskosti in intenzitetnih modifikacij uporabljata Trubar in Küzmič: bolj deontično (povezano s čustvenimi pomeni) ali bolj epistemično (povezano s spoznavnimi pomeni) naklonskost.

Primož Trubar: *Katekizem in Abecednik* (1550)

Katekizem (1550) je prva slovenska tiskana knjiga. Tiskar Peter Frentzen jo je natisnil v mestu Schwäbisch Hall. Obsega 260 strani (244 strani je oštevilčenih) in vsebuje kratek predgovor (dve strani), razlago protestantskih verskih resnic, šest pesmi, litanijo, dve skupni molitvi in pridigo o veri. *Abecednik*, Trubar ga je objavil hkrati s *Katekizmom*, je bralni priročnik s kratkim predgovorom (ena stran) in abecedo. V obeh delih je jezik osrednjeslovenski kranjski, pisava gotica pa je prilagojena z znaki za nekatere slovenske glasove.

Števan Küzmič: *Vöre krsztsánszke krátki návuk* (1754)

Gre za prekmurski evangeličanski katekizem, ki je izšel leta 1754 v Halleju na Saškem, ko je bil Küzmič učitelj in duhovnik v Čobinu v severnem delu Železne županije. Delo je obsega 298 strani (275 strani je oštevilčenih) in je pregledno členjeno na predgovor (20 strani), razlago verskih resnic (551 vprašanj in odgovorov), molitve in pesmi za različne priložnosti. Jezik je vzhodnoslovenski

prekmurski, pisava prekmurica pa je nastala pod vplivom ogrice in ima prilagojene znake za nekatere slovenske glasove.

Primerjava izrazov intenzitete

Pri primerjavi izrazov intenzitete sledim modelu analize jezika, ki sem ga izdelala v monografiji (Mikolič 2020). Izpostavljam predvsem vidike pomenoslovnih ravnin, prav tako pa me zanimajo tudi retorične figure, ki so značilne za predgovore kot besedilno vrsto. Med izrazi intenzitete prevladujejo krepilci (v besedilih označeni s krepko pisavo), zato sem pri analizi izpostavila prav slednje in opazovala, kako pogosto in na kakšen način jih razvrščata oba avtorja. Vsi spodaj navedeni primeri so iz spletne objave Trubarjevega dela (Trubar 1550a) in Küzmičevega dela (Küzmič 1754) v Digitalni knjižnici Slovenije – dLib.

Nagovor (različnim ciljnim skupinam, z besednimi krepilci ves, vsi, vsak, čustveno okrepljenimi besedami)

Vsem Slovencem gnado, mir, milost inu pravu spoznane božje skuzi Jezusa Kristusa prosim. – *Lubi kerščeniki!* (Trubar 1550) – *Vsem Mladim inu Preprostim Slouencom* [...] prosim. (Trubar 1550a) – Na tu vas zveiste brumne farmoštre, pridigarje, šullmastre inu stariše inu vse te kir znayo brati per sodnim dnevi opominam tar prossim [...]. (Trubar 1550a)

Dabi fze zato ta nevola med naflin Szlovenszkim narodom [...]. – *Vfzejm vernim vu vfzakom* fzkusavanyi na podperanye [...]. (Küzmič 1771) – Vi pa, lubleni, [...] (Küzmič 1771) – *Lubleni moj vu Krifztusi priateo!* (Küzmič 1771)

Ponovitve, paralelizmi, stopnjevanja, nasprotja

[...] de vse tu pismu kateru ye danu ob buga yenucnu htimu *vuku* hti *štrasingi* htimu *po-praulanu* htimu *koyenu* oli *reyenu* vti prauci deta člouik božy dokonan inu perpraulen bode vsimu dobruemu dellu. (Trubar 1550a)

Od toga bole escse *ospotavanye*, *pzuvanye*, *preklinyanye* [...]. (Küzmič 1771) – Nyega fzo *nej li fzamo ospotavali*, *ogrizavali*, *preklinyali* i *preganyali*: nego fzo ga escse za Szamaritanusa, x, Vraga, y, Belzebuba z, vragouv naj vekscga poglavnika &c. zvali i na konec z fzo ga escse vmourili. (Küzmič 1771)

Dialog: raba 1. in 2. os. ed. in mn., (retorična) vprašanja, velelnik, vzkliki, govornioznačevalci

Vas mlade pak inu preproste tudi zvejstu opominom, *spomislite* [...]. (Trubar 1550) – Na tu vas zveiste brumne farmoštre, pridigarje, šullmastre inu stariše inu vse te kir znayo brati

/.../ prossim, de vy v cerqvi, doma inu kir vkupe prydete, te preproste *vučite* le-te štuke naše prave kersčanske vere, nim naprei *berite inu puite* vsak praznik [...]. (Trubar 1550a)

[...] *da*, liki *fzem* nyemi ime dao: [...]. (Küzmič 1771) – *tebe i tvojsa Boga*. (Küzmič 1771) – *Pravis mi escse*: [...] *Odgovor*: [...]. – (Küzmič 1771) – *Ka ti tak fali, moj lubleni Litaran!* (Küzmič 1771) – *Ka ti fali* na vore pravicz i no isztini? (Küzmič 1771) – *Ka ti tak fali i na zvelicsanyi? Zakaj bi fze* nebi mogao zvelicsati? (Küzmič 1771) – *Vzemi zato ete mali dar, moj priateo*, za veliko i 'zivi 'znyim tak: [...]. (Küzmič 1771) – *Vcsi fze zetoga tebe i tvojsa Boga* od dneva do dneva *bole fpoznavati*. (Küzmič 1771)

Sklicevanje na avtoriteto: (lažna) skromnost

iest, ki sem tudi k animu starimu vom Slovencom naprei postavljen. (Trubar 1550a)

da, liki *fzem* nyemi ime dao: *Vöre krsztsánszke krátki návuk*, tak prouti tomi nikaj nouvoga, i zmisenoga, nego li tifzto fztaro vcsenye [...]. (Küzmič 1771) – *Lejhko* zato: *ka* tvoj *nepriateo* pravi, *ka fze* ni eden Litaran ne zvelicsa? *Oh nej!* Boug je klucse kralesztva nebeszkoga nej nyemi vrouke dao, kabi on koga mogao vo zaprejt i, ali notr pisztiti; nego Krisztusi, *Krisztus* *te pa zaisztino ne bode pitao, kak fze zoves?* nego, *jeli izi vnyem vorvao i nyemi fzamomi fzlu'zo?* (Küzmič 1771)

Primere, metafore

[...] *natu zešlužen lon prijeti* (Trubar 1550) – *naučimo to arcnyo koku* [...]. (Trubar 1550a)

[...] *liki dobro rodno drvou, rafztes ino czvetes Bougi na diko*, tvojemi bli'znyemi na hafzek i tebi na dušno zvelicsanye. (Küzmič 1771)

Ozmerjanje

Potle tudi lehku spozna tiga *Antikrista*, kir zdaj povsod po svejtu hodi *v eni človeski, andahtlivi, štalti inu hoče s človeškimi postavami, s falš pridigo inu z oblubami ter pretežom* te ludi odpelati od svetiga evangelija, od te žive, čiste risnične besede božje. (Trubar 1550)

[...] *prekleti bojdi* [...]. (Küzmič 1771) – [...] *ofpotavanya ino preklinyavanya* potrdjavati moremo [...]. (Küzmič 1771)

Zaključek

Po opravljeni primerjavi obeh besedil z vidika rabe sredstev intenzitete, predvsem krepilcev, so se lepo pokazale pomembne razlike med njima (Slika 1).

Razlike	
Trubarjeva predgovora	Küzmičev predgovor
▪ Delo namenjeno mladim in preprostim ljudem, a tudi protestantskemu bogoslužju in učiteljem. ▪ Retorično razgiban pridigarski slog, z dolgimi povedmi in značilnim ritmom, a z manj retoričnimi figurami. ▪ Prevladujoče krepitve, a v tem okviru manj metaforike in čustvene (deontične) modifikacije, več spoznavne (epistemične) modifikacije. ▪ Monološko besedilo s sklicevanjem na lastno avtoriteto.	▪ Delo namenjeno preprostemu človeku. ▪ Retorično bogat slog, z dolgimi povedmi, ritmom in številnimi figurami. ▪ Zelo čustven, tudi metaforičen govor. ▪ Besedilo v obliki pogovora in raba šibitev kot strategija približevanja bralcu.
	
▪ Praktični, a tudi teoretski govor, namenjen različnim ciljnim skupinam.	▪ Praktični, čustven govor, namenjen širokim ljudskim množicam.

Slika 1: Razlike med predgovoroma v Trubarjevem in Küzmičevem katekizmu.

Kljub pomembnim razlikam pa so med besediloma tudi stične točke, in sicer (a) številne krepitve, retorično razgiban slog z dolgimi povedmi in značilnim pridigarskim ritmom; (b) premišljeno izbrana jezik in slog glede na jasno predstavo o bralcu in slovenski skupnosti.

Trubar se je zavedal, da so Slovenci (Kranjci, Korošci in Štajerci) razslojeni, zato je upošteval različne ciljne skupine, tj. mlade in preproste ljudi, protestantske pridigarje in učiteljev. Küzmič je želel doseči čim širše ljudske množice oziroma preprostega človeka. Ugotavljam, da sta oba premišljeno izbirala jezikovna in retorična sredstva glede na svoj namen. V Trubarjevem besedilu gre za praktični in teoretski govor, pri Küzmiču pa izključno za praktični govor, ki je mestoma zelo čustven in tudi metaforičen. Njegove intenzitetne modifikacije sodijo bolj v sklop deontične naklonskosti, medtem ko se pri Trubarju izmenjujeta deontična in epistemična naklonskost. Obe besedili sta zelo prepričljivi, saj kažeta jasen namen in primerno izdelan slog obeh piscev, ki sta bila stebra slovenskega protestantizma, pisala pa sta v kranjski (Trubar) in prekmurski (Küzmič) različici slovenskega knjižnega jezika.

Literatura

Kozma AHACIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Blanka BOŠNJAK, 2008: Diskurzivne prvine v izbranih Trubarjevih predgovorih in pismih, *Slavia Centralis* 1/1, 63–72.

John Waite BOWERS, 1963: Language intensity, social introversion, and attitude change. *Speech Monographs* 30, 345–352.

Penelope BROWN, Stephen C. LEVINSON, 1987: *Politeness: Some Universals in Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press.

Števan KÜZMIČ, 1754: *Vöre krsztsánszke krátki návuk csízste rejcsi bo'ze vö zebráni i na nyou vszejm vernim vu vszákom szküsávanyi na podpéranye, vu nevouli na pomáganye, vu szmrti na troust, ino potomtoga na vekivecsno zvelicsanye*.

Janko LOKAR, 1908: Iz predgovorov naših protestantskih pisateljev. *Trubarjev zbornik*. Ur. Fran Ilešič. Ljubljana: Natisnil Dragotin Hribar. 1–20. https://sl.wikisource.org/wiki/Trubarjev_zbornik

Vesna MIKOLIČ, 2020: *Izrazi moči slovenskega jezika*. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Annales ZRS; Ljubljana: Slovenska matica.

James R. MARTIN, Peter R. R. WHITE, 2005: *The Language of Evaluation: Appraisal in English*. New York: Palgrave Macmillan.

Michael STUBBS, 1996: *Text and Corpus Analysis: Computer-Assisted Studies of Language and Culture*. Oxford: Blackwell.

Jože TOPORIŠIČ, 2004[1976]: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Primož TRUBAR, 1550: *Catechismus*. Tübingen.

Primož TRUBAR, 1550a: *Abecedarium und der klein Catechismus*. Tübingen. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-ZE4UEJL0/f15184c1-a9be-40cb-b1f8-44c26900b3ec/PDF>

TRUBARS UND KÜZMIČS ANSPRACHE DER LESER IN DEN VORWORTEN IHRER WERKE

Zusammenfassung

Im Beitrag wird beobachtet, wie die Leser der Werke Trubars und Küzmičs angesprochen werden. Betrachtet werden das Vorwort zum Werk Trubars *Katekizem in Abecednik* aus dem Jahr 1550 und das Vorwort von Števan Küzmič in seinem Werk *Vöre krsztsánszke krátki návuk/Kratki nauk krščanske vere* aus dem Jahr 1754. Es wird nach den Unterschieden im Sprachgebrauch zweier zeitlich und räumlich verschiedener evangelischer Autoren gesucht. Sodann widmet sich der Beitrag einem pragmatisch-semantischen Vergleich der beiden Texte unter Berücksichtigung stilistischer Verfahren, Modalitätsausdrücke und sprachlicher Intensitätsausdrücke. Vom Interesse ist der Grad der Direktheit und Emotionalität in der Ansprache der Leserschaft bei den bedeutendsten slowenischen evangelischen Autoren. Beobachtete Texte sind Vertreter der Textsorte Vorwort zum Katechismus, die darauf abzielen, die Leser anzusprechen und sie zum wahren christlichen Glauben zu ermutigen. Zugleich weisen sie

einige ähnliche Merkmale auf, etwa einen rhetorisch lebendigen Stil mit langen Sätzen, zahlreichen verstärkenden Ausdrücken und einem charakteristischen Predigerrhythmus. Andererseits zeigt die Analyse, dass Trubar mit seinem sowohl theoretischen als auch praktischen Diskurs und mit Verstärkungen, die entweder zur Gruppe der deontischen (emotionalen) oder epistemischen (kognitiven) Zuneigung gehören, ziemlich profilierte Zielgruppen berücksichtigte, nämlich junge Menschen und einfache Leute, aber ebenso Prediger des protestantischen Gottesdienstes und Lehrer. Andererseits wollte Kūzmič die größtmögliche Masse an Menschen, den sog. einfachen Mann erreichen, weshalb sein Diskurs überwiegend praktisch und sehr emotional ist. Beiden gemeinsam ist, dass sie sprachliche und rhetorische Mittel zweckentsprechend und sorgfältig auswählten und dabei überzeugend wirkten.